

8. Державна програма демонополізації економіки і розвитку конкуренції: Схвалена Постановою Верховної Ради України від 21.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 9. — Ст. 42.
9. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку: Затверджена розпорядженням Аптимопопольного комітету України від 05.03.2002 р. // Офіційний вісник України. — 2002. — № 14.
10. Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР «Про захист прав споживачів»: Закон України від 15.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 1. — Ст. 1.
11. Гролькіп С. Демонополізація // Конкуренція: Вісник Аптимопопольного комітету України. — 2002. — № 2. — С. 11.
12. Господарський кодекс України: Коментар. — Х.: Одіссей, 2004. — С. 108.

УДК 346.545

*В. С. Кулішенко,
канд. юрид. наук, асистент кафедри
підприємницького та комерційного права ОНЮА*

НЕДОБРОСОВІСНА КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ НА КОНКУРЕНЦІЮ

У правовому аспекті вважаємо найбільш важливою класифікацію конкуренції залежно від використання конкурентами певних методів і способів конкурентної боротьби. За цим критерієм конкуренція може бути поділена на добросовісну і недобросовісну.

Як правильно вказує Л. Н. Семенова, конкуренція може бути корисною для суспільства, якщо вона є: 1) вільною; 2) чесною і сумлінною [1].

Під добросовісною конкуренцією слід розуміти відносини між конкурентами, які здійснюються з додержанням норм законодавства, а також звичаїв та етичних правил торгівлі [2].

Недобросовісна конкуренція має місце в країнах із розвинутою ринковою економікою. Тим більше вона поширена в державах із перехідною економікою, коли закони ринку не завжди діють, і в розпорядженні споживачів немає розвинутої інфраструктури, яка б дозволила їм захистити свої права.

Поширеність недобросовісної конкуренції обумовлена кількома чинниками.

По-перше, не всі суб'єкти господарювання піклуються про створення чесної репутації, оскільки вони не планують своє існування протягом тривалого часу, а після вчинення недобросовісних дій припиняють свою діяльність.

По-друге, споживачі не мають достатньої інформації про товари навіть після їхньої купівлі і використання. Наприклад, для споживача може виявитися важким або неможливим оцінити правильність заяв щодо того, що певний товар харчування, вітаміни або інший виріб корисні для здоров'я. Так само для споживача представляє труднощі визначити, чи дійсно товар виготовлений відомим виробником, а не імітатором, що намагається скористатися репута-

цією широко відомого виробу. У таких випадках споживачі, що покладаються на заяви, зроблені недобросовісними продавцями, можуть зазнати шкоди.

По-третє, іноді ринки не представляють достатньої корисної інформації про характеристики товарів. У споживачів може виникнути необхідність мати загальні стандарти або орієнтири для порівняння заяв продавців, особливо якщо ці заяви відносяться до технічних або найвищою мірою складних предметів, стосовно, наприклад, споживання виробами енергії або фінансових норм прибутку.

По-четверте, споживачі іноді не мають можливості довідатися про ціну і якість, запропоновані різними конкурентами.

Вважаємо, що критерієм розмежування добросовісної і недобросовісної конкуренції є методи і способи, що використовуються конкурентами. При недобросовісній конкуренції правила конкурентної «гри», що ведуть суб'єктів господарювання до перемоги або поразки, цілком протилежні тим, що діють при добросовісній конкуренції.

Добросовісна конкуренція означає використання в якості основних засобів впливу суб'єкта господарювання на споживача новизни товару і його відповідності інтересу споживача, якості, ціни і доступності, ступеня універсальності, зовнішнього вигляду товару, упакування тощо. Недобросовісна конкуренція означає використання в якості таких засобів впливу неповне і (або) неточне інформування споживачів, уведення їх у оману й обман шляхом порушення в конкуренції правил, торгових та інших чесних звичаїв підприємницької діяльності.

На відміну від добросовісних конкурентів, які на основі раціонального, розумно обґрунтованого господарювання намагаються затратити на одиницю продукції менше ресурсів і створювати товари за більш низькою індивідуальною ціною, у підсумку одержуючи додатковий прибуток, недобросовісні конкуренти прагнуть досягти тієї ж мети через нечесні правила «гри» на ринку. Недобросовісних конкурентів також відрізняє від добросовісних суб'єктів господарювання і те, що вони, як правило, не винаходять і не впроваджують новинки техніки і технології, не знаходять більш ефективні форми організації праці і виробництва, способи ощадливого використання ресурсів, а намагаються протиставити зазначеним досягненням конкурентів порушення законодавства і чесних звичаїв.

На відміну від добросовісної конкуренції, недобросовісна конкуренція не може грати позитивну роль, вона перешкоджає затвердженню суспільно нормальних умов виробництва й обігу, усьому новому і провідному. При цьому перемагають не ті, хто спирається на технічні, організаційні й економічні досягнення, а ті, що використовують нечесні правила «гри» у конкуренції. Таким чином, такі суб'єкти підприємництва не усуваються з ринку, а затверджуються на ньому в результаті порушення правил конкуренції.

Недобросовісна конкуренція виявляє не ініціативних підприємців, що виявляють сміливе новаторство, прокладають шлях до економічного прогресу і зростання доходів, а тих, що порушують законодавство і звичаї ділового обігу в сфері господарювання.

На відміну від добросовісної конкуренції, що працює на користь споживачів, допомагаючи підтримувати низькі ціни, високу якість продукції і пропозиції споживачам більшої свободи вибору, недобросовісна конкуренція заподіює шкоду споживачам, у т. ч. вводить їх в оману.

Таким чином, недобросовісній конкуренції не властива роль рушійної сили розвитку економіки, головної ознаки ринкової економіки, що містить у собі стимули для науково-технічного прогресу.

Не новаторське застосування нової техніки і технології, що забезпечують зниження витрат виробництва, створюють суб'єктам господарювання значні переваги перед конкурентами на тому ж ринку, а використання нечесних прийомів і способів конкурентної боротьби призводить до перемоги недобросовісних конкурентів на ринку.

Якщо в умовах добросовісної конкуренції перемагає той, хто створює високоякісну продукцію при найменших витратах виробництва завдяки використанню науково-технічних досягнень, передової організації праці, то при недобросовісній конкуренції ці досягнення не мають значення, оскільки перемагати може і той суб'єкт господарювання, що не досяг таких позицій.

Тому на відміну від добросовісної конкуренції, що приносить користь суспільству через стимулювання економії матеріальних, фінансових і трудових ресурсів, спонукає постійно обновляти асортимент продукції, використовувати досягнення науково-технічного прогресу, недобросовісна конкуренція, навпаки, наносить шкоду державним і суспільним інтересам.

В економічній літературі відзначається, що конкуренція позбавлена суб'єктивних вад, оскільки підсумки її оцінюють самі споживачі, віддаючи перевагу тим чи іншим товарам [3]. Наслідки недобросовісної конкуренції також оцінюють споживачі, віддаючи перевагу тим або іншим товарам, однак при недобросовісній конкуренції вони це роблять не об'єктивно, а суб'єктивно. Ця суб'єктивність обумовлена тим, що вони вводяться в оману недобросовісними конкурентами на ринку, що і створює помилкове уявлення у споживачів. Отже, на відміну від добросовісної конкуренції недобросовісна конкуренція має суб'єктивні характеристики.

На думку економістів, формами вияву економічного закону конкуренції є боротьба за виживання, одержання місця на ринку, привернення уваги споживачів до своєї продукції. Формами цієї боротьби є удосконалення виробництва завдяки досягненням науково-технічного прогресу, зниженню витрат виробництва і досягненню високої норми прибутку [4]. При недобросовісній же конкуренції форми виявлення економічного закону конкуренції залишаються ті ж, однак форми цієї боротьби істотно змінюються.

При недобросовісній конкуренції не використовується жодний з методів, властивих ціновій або неціновій конкуренції (ціна, підвищення якості продукції, використання реклами, умови, пов'язані з продажем товарів), а результат досягається за допомогою зловживання правом на вільну конкуренцію.

На конкурентному ринку, де конкуренти добросовісні, нездатність деяких суб'єктів господарювання використовувати власне економічну технологію ви-

робництва в остаточному підсумку означає їх усунення конкурентами, які використовують більш ефективні методи виробництва і мають можливість знизити ціни, що приваблює покупців, сприяє швидкій реалізації товару і прискорює обіг капіталу. На конкурентному ж ринку, де діють недобросовісні конкуренти, боротьба йде не за скорочення витрат виробництва унаслідок використання досягнень науково-технічного прогресу, наукової організації праці, підвищення її продуктивності, а за усунення конкурентів і заподіяння їм шкоди шляхом використання нечесних правил.

При недобросовісній конкуренції не використовується жодний із характерних типів конкурентної поведінки — дії недобросовісних конкурентів не спрямовані: ні на утворення будь-яких нових компонентів ринкових відносин, що забезпечують перевагу над суперниками; ні на завчасний облік можливих змін у виробництві, виходячи з яких за рахунок інновацій здійснюється його модернізація, що дозволяє випередити дії суперників; ні на прагнення підприємця зберегти і стабілізувати вже завойовані на ринку позиції за рахунок підвищення якості продукції, надання додаткових послуг, пов'язаних із гарантійним обслуговуванням.

Якщо в умовах добросовісної конкуренції суб'єкти господарювання набувають і підтримують репутацію завдяки виробництву товарів високої якості і низьких цін на них, то суб'єкт господарювання, який здійснює дії, що є недобросовісною конкуренцією, конкурує не на засадах вільної конкуренції, а шляхом обману.

Найбільшою мірою недобросовісні способи конкуренції застосовуються у внутрішньогалузевій конкуренції між підприємцями, зайнятими виробництвом і реалізацією однакової або взаємозамінної продукції. Водночас, вона може діяти й у міжгалузевій конкуренції. Недобросовісні прийоми можуть також використовуватися й у різних масштабах конкуренції: в індивідуальній, місцевій, галузевій, міжгалузевій, національній і глобальній конкуренції.

Таким чином, порівняння добросовісної і недобросовісної конкуренції в економічному аспекті дозволяє дійти висновку, що за всіма характеристиками недобросовісна конкуренція є антиподом добросовісної конкуренції.

Що ж стосується юридичного боку такого розмежування, то слід погодитися з Е. Г. Плієвим, що в основу критеріїв розмежування добросовісної і недобросовісної конкуренції може бути покладений такий критерій, як відмінності правомірного здійснення своїх прав від зловживання правом [5].

Найбільш ефективний розвиток господарського обігу можливий тоді, коли його учасники вступають у відносини один з одним і здійснюють свою діяльність відповідно до своїх інтересів, втілених в належних їм правах. Іншими словами, суб'єкти господарювання здійснюють належні їм права за своїм розсудом. Однак свобода розсуду учасників господарського обороту не може бути безмежна й існує у певних юридичних рамках. Зокрема, виходячи зі змісту конституційної норми, закріпленої в ст. 42 Конституції України, не допускається використання суб'єктами господарювання прав з метою обмеження конкуренції і недобросовісної конкуренції. У цьому знаходить вираз оптимальне сполучення приватного і публічного інтересу в цивільному суспільстві.

Існування конституційного права на конкуренцію не означає, що це право нічим не обмежено, адже, як справедливо відзначається в літературі, суб'єктивне право не є абсолютною і необмеженою можливістю поведінки [6]. За відсутності меж поведінки «абсолютна свобода» індивіда привела б до анархії, а право втратило б свою якість у цілому [7]. Свобода особи не повинна завдавати шкоди свободі інших осіб і суспільству в цілому [8].

Те, що свобода конкуренції не є абсолютною, визнають і зарубіжні автори. Вона має певні межі здійснення, що полягають у тому, що зворотним боком права на конкуренцію виступають відповідальність підприємця за законність і безпеку своєї діяльності і повага аналогічного права іншого підприємця на вільне ведення промислу, неприпустимість недобросовісної конкуренції і монопольних зловживань [9].

Конституційне право на конкуренцію слід розглядати як міру дозволеної поведінки, межі якої встановлюються законом. Ці межі мають конституційну основу, що полягає в забороні підприємницької діяльності, спрямованої, зокрема, на недобросовісну конкуренцію (ст. 42 Конституції). Детально межі здійснення права на конкуренцію містяться в тих обмеженнях і заборонах, що встановлені в Законі «Про захист економічної конкуренції» і Законі «Про захист від недобросовісної конкуренції».

У цьому змісті заборону недобросовісної конкуренції на ринку, встановлену у законодавстві України, слід розцінювати як один з проявів публічно-правового регулювання господарської діяльності.

Вважаємо, що право на конкуренцію, як і всяке право — це єдність свободи і відповідальності. Відповідальність виступає як міра і напрямок свободи діяльності суб'єктів господарювання і виявляється як при виконанні ними обов'язків, так і нерозривно пов'язаному з ним здійсненні прав. Проявом необхідності відповідального відношення до здійснення права на конкуренцію є вибір суб'єктом господарювання варіанта поведінки в конкуренції, що відповідає не тільки його інтересам, але і найбільш повно відповідає інтересам суспільства і держави.

Здійснюючи своє право на конкуренцію, суб'єкт господарювання має урахувати те, що інші особи є власниками такого ж права або інших, похідних від нього прав, що також визнаються й охороняються законом.

Право на конкуренцію має здійснюватися суб'єктами господарювання відповідно до його призначення, вони не повинні зловживати ним.

Поняття «зловживання правом» досліджувалося в літературі. Вчені, що використовують це поняття, визначають зловживання правом як «особливий тип цивільного правопорушення, що вчиняється уповноваженою особою при здійсненні належного їй права, пов'язаного із використанням недозволених конкретних форм у рамках дозволеного їй законом загального типу поведінки» [10].

На думку О. Ф. Скакун, зловживання правом — особливий вид правової поведінки, що складається у використанні громадянами своїх прав недозволеними способами, що суперечать призначенню права, у результаті чого наноситься збиток (школа) суспільству, державі, окремій особистості [11].

Виходячи із загального принципу здійснення прав відповідно до їх призначення, суб'єкти господарювання мають здійснювати право на конкуренцію відповідно до його призначення. Під призначенням права розуміється та мета, заради якої встановлюються права даної категорії, а також окремі правомочності в складі складних суб'єктивних прав [12]. Призначення суб'єктивних прав або прямо визначається законодавством, або встановлюється самими учасниками правовідносин у їхньому договорі, або впливає з суті даного права. Призначення права на конкуренцію впливає з суті цього права.

Недобросовісну конкуренцію слід розглядати в якості зловживання суб'єктами господарювання правом на конкуренцію. Це — дії суб'єктів, що вчиняються в рамках належного їм права на конкуренцію, але з порушенням його меж. При цьому дії суб'єкта господарювання формально опираються на належне йому право, але при конкретній його реалізації вони набувають такої форми і характеру, що це призводить до порушення прав і охоронюваних законом інтересів інших осіб. У цих випадках право на конкуренцію здійснюється в протиріччі з його призначенням.

Література

1. Семенова Л. П. Антимонопольне і конкурентне право: Курс лекцій. — К.: Вид-во Європейського ун-ту фінансів, інформ. систем, менеджменту і бізнесу, 1999. — С. 24.
2. Журик Ю. Поняття та види недобросовісних дій у конкуренції // *Предпринимательство, хозяйство и право*. — 2000. — № 2. — С. 11.
3. Гальчинський А. С., Сщепко П. С., Палкіп Ю. І. Основи економічних знань: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 1998. — С. 220.
4. Там само. — С. 221.
5. Плиев Э. Г. Отдельные проблемы гражданско-правового регулирования предпринимательства в России. — М.: Юрист, 1998. — С. 34.
6. Грибанов В. П. Пределы осуществления и защиты гражданских прав. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. — С. 18.
7. Малейн П. С. Общие вопросы гражданско-правового положения личности // *Гражданско-правовое положение личности*. — М., 1975. — С. 20.
8. Реализация прав граждан. — М.: Наука, 1983. — С. 133.
9. Паращук С. Конкуренция: от экономической многозначности к правовой определенности. Право на конкуренцию // *Хозяйство и право*. — 1998. — № 12. — С. 15.
10. Грибанов В. П. Вказ. праця. — С. 53.
11. Скакуп О. Ф. Теория государства и права: Учебник / Ун-т внутр. дел. — Х.: Консум, 2000. — С. 347.
12. Рясенцев В. А. Условия и юридические последствия отказа в защите гражданских прав // *Советская юстиция*. — 1962. — № 9. — С. 8.